

Unga förövare och unga offer

– en kartläggning av sexuella övergrepp

Socialstyrelsen klassificerar från och med år 2001 sin utgivning i olika dokumenttyper. Detta är ett **Underlag från experter**. Det innebär att det bygger på vetenskap och/eller beprövad erfarenhet som tas fram av huvudsakligen externa experter på uppdrag av Socialstyrelsen. Experternas material ger underlag till myndighetens ställningstaganden. Författarna svarar själva för innehåll och slutsatser.

Artikelnr: 2002-123-42

Förord

Socialstyrelsen beslutade i mars 2001 att göra en kartläggning av ungdomar under 18 år som misstänks ha begått sexuella övergrepp. Socionomerna Cecilia Kjellgren och Annika Wassberg i Kristianstad fick uppgiften att genomföra kartläggningen. Margareta Carlberg, programansvarig i barn- och ungdomsfrågor, har hållit i uppdraget från Socialstyrelsens sida.

Denna kartläggning kommer att kompletteras med en kvalitativ studie som rör socialsekreterarnas arbetsinsatser, utifrån svar på öppna frågor i enkäterna. Problem och möjligheter ska beskrivas och analysen ska utmynna i rekommendationer om handläggning – så långt nu sådana är möjliga att ge.

Åsa Börjesson
Chef för Socialtjänstavdelningen

Sammanfattning

Socialstyrelsen har med hjälp av socionomerna Cecilia Kjellgren och Annika Wassberg genomfört en kartläggning av ungdomar under 18 år som misstänks ha, eller har, begått sexuella övergrepp. Förutom att förekomsten av unga misstänkta förövare under år 2000 har kartlagts via uppgifter från socialtjänstens individ- och familjeomsorgsenheter från hela landet, har av-identifierade bakgrundsdata för de misstänkta förövarna och uppgifter kring handläggningen av dessa ärenden dokumenterats. I en kommande rapport ska faktorer redovisas som underlättar, respektive försvårar handläggningen av dessa fall.

Ett sexuellt övergrepp har skett när någon utsätts för sexuella handlingar mot sin vilja. Detta kan ske fysiskt eller i en annan form av sexuell kränkning (blottning, tittande eller annat sexuellt ofredande). Med offer avses här den person som enligt egen utsago, förövarens uppgifter eller andras iakttagelser, varit utsatt för sexuellt övergrepp.

Misstankarna om sexualbrott är inte så ofta prövade i domstol. Många gånger framkommer dock relativt samstämmiga berättelser från misstänkt förövare och offer om vad som hänt. Förövaren kan ha svårt att förstå allvaret i handlingen och att se konsekvenserna för offret. Beteckningen ”unga misstänkta förövare” kommer här att användas för dem som kommit till socialtjänstens kännedom.

Den forskning som finns på området är begränsad. Främst rör det sig om engelska och amerikanska studier. Debutåldern på de unga misstänkta förövarna är ofta låg. Det tar tid innan de identifieras, och det finns stora mörkertal. Kanske är det bara 10–20 procent av dessa brott som blir kända. De unga misstänkta förövarna är till mer än 90 procent män. Vanligen har förövaren utsatt ett barn, oftast en flicka, för övergrepp. I de flesta fall känner förövare och offer varandra.

Förövare som förgripit sig på flera offer eller begått övergrepp vid flera tillfällen har allvarligare problem. Risken för återfall halveras med behandling. En tydlig riskfaktor är sexuellt intresse för barn.

285 av Sveriges kommuner har medverkat i enkäten. 76 procent av dem har någon gång handlagt ärenden av denna typ. Drygt hälften av kommunerna har fått ärenden aktualiserade under år 2000. Till de senare sändes en enkät där data om ungdomarna och handläggningarna efterfrågades. Bortfallet blev här 16 procent. 199 ungdomar, 2 flickor och 197 pojkar från 12 till och med 17 år redovisades. Om korrektion sker för bortfallet, borde antalet kända misstänkta unga förövare ha varit 235 under år 2000.

De misstänkta gärningsmännen har varit i genomsnitt 14 år och 9 månader vid övergreppen. Andelen unga misstänkta förövare ökar först med stigande ålder, med en topp vid 14–16 år, och tycks sedan minska för de äldsta. Hälften av ungdomarna är inte kända av socialtjänsten tidigare.

23 procent av förövarna har begått övergrepp mot mer än ett offer. Endast sju procent av de misstänkta förövarna har utsatt en grupp av offer t.ex. för blottning. I en tredjedel av fallen uppges mer än en förövare ha deltagit i övergreppen.

I 80 procent av de fall där offrets kön är känt rör det sig om flickor. Vid hälften av samtliga övergrepp har de misstänkta förövarna begått övergrepp mot relativt jämnåriga offer, i hälften av fallen har offret varit under 12 år. I 11 procent av fallen har en misstänkt förövare förgripit sig mot barn i olika åldersgrupper.

Offer och förövare var okända för varandra i 9 procent av övergreppen. I övrigt var de bekanta (54 procent), syskon eller annan släkt. Sex procent av de misstänkta förövarna har varit placerade i samma familjehem/på samma institution som sitt offer. Vid 81 procent av övergreppen hade fysisk kontakt förekommit, t.ex. sexuella beröringar, penetration eller försök till penetration, och i minst 14 procent av övergreppen hade förövaren använt våld. En rad mycket allvarliga övergrepp har redovisats.

När det gäller handläggning, har utredning enligt 11 kap. 1 § SoL (Socialtjänstlagen) inletts på 77 procent av de misstänkta förövarna. 28 procent av de misstänkta förövarna placerades i samhällsvård, knappt en tredjedel erbjöds psykoterapeutiska samtal, ibland i kombination med annan insats. För 17 procent förekom ingen insats alls.

Polisanmälan gjordes på 130 av de 199 ungdomarna. För 26 ungdomar väcktes åtal. 25 av dessa överlämnades för vård inom socialtjänsten och sex av dessa fick vård enligt lagen om sluten ungdomsvård.

I vissa avseenden överensstämmer fynden i denna kartläggning med uppgifter från t.ex. England. Det gäller t.ex. genomsnittsåldrar på de misstänkta förövarna, offrens kön samt relationen mellan förövare och offer.

Inledning

Jag ville dig inget illa, men jag kunde inte stoppa mig, lusten var för stor. Jag väntade tills vi var ensamma hemma och då förgrep jag mig på dig. Jag visste att du inte tyckte om det. Jag ville inte se dina ögon när jag gjorde det, därför la jag tröjan över ditt ansikte. Efter varje gång tänkte jag att jag aldrig skulle göra dig illa mer. Varenda gång tänkte jag att det här ska bli sista gången. Jag vill inte att du ska vara rädd för mig. Nu lär jag mig så att jag aldrig ska göra så här mot dig igen. Du ska inte behöva vara rädd för mig igen.

(17-åring, efter ett år i behandling)

Vi har under de senaste nio åren på olika sätt arbetat med unga som begår sexuella övergrepp. Det startade med två grupper av tonårspojkar som begick övergrepp mot yngre och jämnåriga flickor. Frågor väcktes hos kollegor om hur allvarligt man ska se på händelserna och hur man ska hantera problemet. Kunskapen var begränsad. Attityderna är ibland förnekande – ”varför göra problem av tonåringars sexuella experimenterande?” En ung förövares egen utsatthet har ibland förvirrat professionella så att de bara betraktar den misstänkte som offer.

Jag kommer ihåg att jag var 12 år när tankarna och lusten första gången dök upp. När jag var 13 hade jag utsatt flera barn. Jag var barnvakt hos många familjer där jag bodde. Jag var omtyckt av barnen och deras föräldrar. Det var aldrig svårt att göra det med barnen – de tyckte ju så mycket om mig. Jag lekte, gjorde dem glada – sen kunde jag göra det jag ville. Inget barn berättade, ingen vuxen såg något. Det skrämmer mig på ett sätt, hur enkelt det var.

Idag önskar jag att någon hade upptäckt, att någon hade gjort något. Allt kunde ha blivit annorlunda om jag fått hjälp när jag var tonåring. Nu när jag är 32 känns det mer kört. Det har hunnit bli många barn – och på flera sätt är jag dömd på livstid.

Hur omfattande är då problemet i vårt land? En kartläggning ger en viss uppfattning om förekomsten, även om man måste räkna med ett betydande mörkertal.

Syfte

Denna undersökning har genomförts i syfte att

- kartlägga förekomst av unga misstänkta förövare genom uppgifter från socialtjänstens individ- och familjeomsorgsenheter från hela landet;
- studera bakgrundsdata och uppgifter om handläggning av dessa ärenden;

Faktorer som påverkar handläggningen av dessa fall studeras i en kommande rapport.

I denna rapport används genomgående beteckningen misstänkta förövare. Det rör sig om konstaterade övergrepp, eller starka misstankar om att de unga förgripit sig sexuellt. Först när ungdomarna fyllt 15 år är de straffmyndiga enligt svensk lag. Då kan skuldfrågan prövas i domstol – om nu ärendet förs så långt.

Brotten är inte så ofta fastställda i juridisk mening. Polisen kan efter begäran utreda även yngre förövare efter begäran från socialnämnden jämlikt 31 § LUL (lagen om unga lagöverträdare). De unga misstänkta förövarna erkänner i relativt hög utsträckning att något inträffat, även om deras och offrens uppfattningar om vad som hänt kan skilja sig. Ibland har de svårt att förstå allvaret i sina handlingar. Kanske är det först under behandling som det blir klart utrett vad som faktiskt har hänt.

Tidigare forskning

Detta är den första *nationella* kartläggningen av unga som förgriper sig sexuellt som genomförts i Sverige. Ungdomar som begår sexuella övergrepp kan utsätta yngre barn, jämnåriga eller vuxna. Den unge förövaren kan vara en flicka eller pojke. Handlingarna kan variera från sexuellt ofredande till fullbordade våldtäkter.

Debutålder

I en studie av Abel och Rouleau (1990), omfattande 561 vuxna män som begått ett stort antal sexualbrott, fann man att 54 procent av männen utvecklade ett avvikande sexuellt intresse redan före 18 års ålder. Liknande resultat fann Marshall (1991). De som var exhibitionister och de som förgrep sig på pojkar hade utvecklat sitt avvikande sexuella intresse i 15–16-årsåldern. Genomsnittsåldern för det första övergreppet var 15 år och för första dom 28 år hos en grupp förövare som var dömda till fängelse för övergrepp mot barn (Freeman–Longo 1985).

Olika studier visar att en stor andel unga som begår sexuella övergrepp har begått även andra övergrepp. 61 procent av de ungdomar som begått övergrepp mot jämnåriga, respektive 40 procent av unga som förgripit sig på barn, hade tidigare begått sexuella övergrepp (Awad & Saunders 1991).

En slutsats av ovanstående forskning är att debutåldern ofta är låg, och att det tar tid innan förövarna identifieras.

Förekomst

Enligt engelsk brottsstatistik utgör ungdomar under 21 år 25–33 procent av de förövare som befunnits skyldiga till sexualbrott. Motsvarande uppgifter från USA anges till minst 20 procent (Davis & Leitenberg 1987).

Tillgänglig svensk brottsstatistik visar lägre siffror. Ungdomar under 15 år som begår brott registreras inte. Knappt 10 procent var över 15 och under 18 år (105 individer) av dem som under år 2000 polisanmälts för misstanke om sexualbrott. Av dessa var 45 procent 15 år, 30 procent 16 år och 26 procent 17 år. När det gäller brottsrubriceringen sexuellt utnyttjande av person

under 15 år, utgjorde 15–17-åringarna 13 procent av det totala antalet misstänkta förövare (Brottsförebyggande rådet 2001).

Skillnader mellan svenska och internationella uppgifter beror dels på olika länders varierande åldersgränser för straffmyndighet, dels kan de bero på en lägre förekomst. Det kan också vara så att man i Sverige har en mer negativ inställning till att göra polisanmälan.

Försök har gjorts att uppskatta dels hela förekomsten av unga förövare av sexualbrott i Sverige, dels den andel som kommer till myndigheters kännedom. Dessa beräkningar utgår från internationella studier. Uppskattningsvis borde 100 ungdomar per åldersgrupp årligen komma till myndigheters kännedom. Inom åldersintervallen 12 till och med 17 år borde följaktligen 600 ungdomar varje år identifieras av socialtjänsten i vårt land (Långström 1999).

James och Neil (1996) räknar med att omkring 10–20 procent av alla sexuella övergrepp avslöjas, resterande 80–90 procent rapporteras inte till myndigheter. Mörkertalen är i så fall betydande.

Karakteristika hos en ung förövare

Fehrenbach (1988) har i en studie konstaterat att andelen unga kvinnliga förövare är 5 procent. I studien av James och Neil är andelen flickor 9 procent. Fehrenbach och andra forskare framhåller en särskild risk för underrapportering av flickor som begår sexuella övergrepp.

En rad psykologiska och sociala faktorer påverkar ungdomars beteende. I vilken omfattning dessa faktorer har särskilt samband med ett sexuellt utagerande beteende är okänt. I en engelsk studie av unga sexualförövare har Richardson et al. (1995) nämnt bland annat låg självkänsla, bristande social färdighet, svårigheter i relationer, känslomässiga problem, inlärningsproblem, problem med sexuell identitet, sexuellt avvikande intresse. Till detta läggs faktorer som en persons egen utsatthet av skadlig behandling och en rad familjefaktorer. Egen erfarenhet av fysisk misshandel, försummelse eller bevittnande av våld inom familjen under uppväxten förekommer hos uppemot hälften av alla unga förövare av sexualbrott (Långström 2000).

Risken att begå nya sexuella övergrepp

Studierna om vilka som riskerar att begå nya övergrepp är få. Epps (1997) har utarbetat rekommendationer som rör behov och utformning av behandling. Samhällets insatser måste vara mer omfattande när förövaren t.ex. begått övergrepp på flera offer eller vid flera tillfällen.

Weinrott (1996) har i en metastudie konstaterat att risken för återfall är 22 procent för ungdomar som *inte* genomgått behandling. För ungdomar som genomgått behandling är risken tio procent.

I en studie av Worling och Curven (2000) anges att 5 procent återfaller efter behandling. Den riskfaktor som framhålls för ungdomar som återfaller är sexuellt intresse för barn. Man har i övrigt funnit en låg nivå av andra beteendeproblem hos dem som återfallit.

Relationen mellan offer och förövare

Ett vanligt scenario mellan offer och förövare kan illustreras på följande sätt enligt Ryan och Lane (1999): En tonårsförövare utsätter ett 7–8 årigt barn, vanligast en bekant flicka. Tvång och våld används för att övervinna offrets motstånd. Offret utsätts för genitala beröringar och ofta penetration.

De flesta som utsätter ett barn för övergrepp, känner offret genom att de är släkt eller bekanta (Awad och Saunders 1991). Den största europeiska studien om unga som begår sexuella övergrepp omfattar 303 ungdomar i åldrarna 12–17 år (Beckett, Gerhold och Brown 2000). Materialet omfattar ungdomar som genomgått en utredning efter att ha begått sexuella övergrepp.

38 procent av offren var syskon eller släkt med förövaren. 37 procent var på annat sätt bekanta med förövaren. Nio procent av offren var av socialtjänsten placerade tillsammans med förövaren. 16 procent av offren är obekanta med förövaren. 58 procent har utsatt barn yngre än 12 år. 33 procent av offren är 12 år och äldre. Nio procent har begått övergrepp utan fysisk kontakt, bl a exhibitionism. Endast 6 procent av ungdomarna i studien är tidigare dömda för att ha begått sexualbrott (a.a.).

En prevalensstudie har genomförts 1996 av James och Neil. Syftet med studien var att spegla förekomsten av unga (12–17 år) som begår sexuella övergrepp under ett år i Oxfordshire. 34 ungdomar identifierades (31 pojkar och tre flickor). Bakgrundsvariabler som att ha varit utsatt för misshandel/bristande omsorg fann man hos majoriteten. 61 procent av ungdomarna var psykiskt misshandlade och försummade. Offren var i 83 procent av fallen flickor och de var i genomsnitt 9.8 år gamla. Offren var bekanta med förövarna i 90 procent av fallen. Offren var syskon i 23 procent av fallen, släktingar i tio och bekanta i 55 procent av fallen.

Tidigare svenska undersökningar

Problemet har tidigare uppmärksammats av Socialstyrelsen i två expertrapporter (Kjellgren 2000, Långström 2000). Avgränsade grupper av unga som begår sexuella övergrepp har beskrivits genom GRUF-projektet (Kjellgren 1998) och Rädda Barnens Pojkmottagning (Nyman, Risberg och Svensson 2001).

GRUF-projektet redovisar 70 ungdomar, tre flickor och 67 pojkar mellan 13 och 17 år, som begått sexuella övergrepp. De var i genomsnitt 14 år vid första övergreppet. 134 offer var utsatta, 123 i åldrarna 3–17 år. Den genomsnittliga åldern hos de 123 offren var knappt tio år. Offren var till 67 procent flickor och 33 procent pojkar.

Rädda Barnens Pojkmottagning redovisar 62 barn och ungdomar (varav en flicka), som förgripit sig på 82 barn. Genomsnittsåldern på förövarna när övergreppen begicks var 14 år. Genomsnittsålder på offren var nio år. 48 procent av offren var pojkar.

Långström (1999) har i en avhandling studerat problemet utifrån en grupp av 56 unga sexualförövare i åldrarna 15–20 år som blivit rättspsykiatriskt bedömda (två kvinnor och 54 män). Rättspsykiatrisk undersökning genomförs om den misstänkte har ett allvarligt psykiatriskt problem. 75 procent hade en personlighetsstörning. Förövarna hade begått övergrepp mot 88 offer, medianåldern var 13 år hos offren. 43 procent av förövarna hade be-

gått övergrepp mot ett okänt offer. 71 procent använde tvång eller fysiskt våld för att få kontroll över eller skada offret. Inom fyra till fem år efter avslutad påföljd hade 65 procent dömts för något nytt brott och 20 procent för nya sexualbrott.

Metod

Förekomst av unga misstänkta förövare

En första enkät (bilaga 1) sändes ut till socialtjänstens alla individ- och familjeomsorgsenheter i Sverige. Enheterna ombads ange en kontaktperson för den fortsatta datainsamlingen. Enkäten innehöll frågor om respektive enhet någon gång fått kännedom om unga som begått sexuella övergrepp, samt om, och i så fall hur många, de fått kännedom om år 2000 eller senare. Som avslutning efterfrågades dels sådant som varit särskilt svårt eller speciellt framgångsrikt i handläggningen, dels faktorer som skulle kunna underlätta arbetet med liknande ärenden i framtiden.

Följande instruktion gavs till uppgiftslämnarna:

- Det är fråga om sexuellt övergrepp när någon person utsätts för sexuella handlingar mot sin vilja. Det kan ske genom fysisk kontakt eller annan form av sexuell kränkning (blottning, tittande eller annat sexuellt ofredande).
- Med offer avses här den person som enligt egen utsägo, förövarens uppgifter eller andras iakttagelser, varit utsatt för sexuellt övergrepp.
- Redovisa endast de flickor eller pojkar som var yngre än 18 år då det misstänkta sexuella övergreppet, som föranledde socialtjänsten att handlägga ärendet, begicks.
- Uppgifter både om den som misstänkts och den som konstaterats ha förgripit sig ska redovisas.

Via socialregistret går det inte att identifiera ärendetyp. Detta innebär att den information som krävdes för enkätsvaret blev beroende av personalens minne, vilket naturligtvis utgör en osäkerhetsfaktor. Samtidigt rör det sig om ärenden som är påfrestande att arbeta med, vilket underlättar hågkomsten. Enkäten skulle besvaras under sommarmånaderna år 2001. Den normala arbetsbördan minskar då något, men å andra sidan är ordinarie personal ledig. Hög personalomsättning kan ha inverkat negativt på möjligheten att få korrekta svar. De svar som sändes in, utgjorde sedan grund för nästa enkät, uppgifter om misstänkta förövare.

Uppgifter om misstänkta förövare

Alla enheter som lämnat uppgift om misstänkta unga förövare under år 2000 fick ytterligare en enkät. Ett exemplar av denna enkät skulle fyllas i för varje misstänkt förövare. I enkäten frågas efter bakgrundsvariabler för de miss-

tänkta förövarna samt efter vilka åtgärder som vidtagits under handläggningen.

Denna andra enkät bestod av 21 frågor. Försök har gjorts att få så rikhaltiga uppgifter som möjligt, utan att extra eftersökningar skulle krävas av socialsekreteraren. Till alla frågor har svarsalternativet *vet ej* funnits med för att förebygga bortfall av hela enkätsvar på grund av att man inte hade alla uppgifter tillgängliga. Vissa frågor kommenteras nedan.

Ålder och kön

Unga misstänkta förövare upp till 18 års ålder efterfrågades. Åtta enkätsvar som gällde ungdomar som fyllt 18 år uteslöts. Ytterligare två uteslöts då de av andra skäl inte hörde till gruppen.

I enkäten sattes ingen nedre åldersgräns. Det fick till följd att det inkommit svar om barn från fyra års ålder. För att man ska kunna jämföra med andra studier är det angeläget att i sammanställningen använda samma åldersspann. Det intervall som vanligen används är 12–17 år. Åldersgruppen över 11 år skiljer sig på flera sätt ifrån de yngre barnen, bl a utvecklingsmässigt och i hur dynamiken i övergreppet ser ut. Bristen på nedre åldersgräns kan ha skapat en osäkerhet hos uppgiftslämnarna. Vissa socialsekreterare har redovisat små barn som har betett sig sexuellt obehagligt eller tvingande mot andra barn, medan andra sannolikt inte har rapporterat dessa små barn. De yngre barnens problem är mycket allvarliga men detta får belysas i ett annat sammanhang. De 39 barn som var födda 1989 eller senare uteslöts ur materialet (varav en flicka). I den slutgiltiga bearbetningen begränsades undersökningen till ungdomar som varit från 12 och upp till 18 år vid övergreppet, födda 1982–88.

Födelseland/härkomst

Här används definitionen "barnet och/eller någon av föräldrarna född utanför Sverige". Avsikten är att inkludera såväl första som andra generationens barn med utländsk härkomst. En lite olämplig formulering av frågan kan ha bidragit till ett stort bortfall (vårdnadshavare användes istället för biologisk förälder/adoptivförälder). Kompletterande uppgifter har sökts per telefon. Uppgift finns nu för 90 procent av familjerna.

Tidigare känd av socialtjänsten eller ej

Ungdomarna kan tidigare ha varit föremål för utredningar eller insatser på grund av föräldrarnas brister i omsorg (t.ex. misshandel eller försummelse), på grund av det egna beteendet (t.ex. kriminalitet eller missbruk) eller av andra skäl (t.ex. familjens behov av försörjningsstöd). Flera svarsalternativ kunde anges. Svaren speglar i viss utsträckning om det funnits långvariga problem, eller om problemen är nya.

Offer – ålder och kön

Ett offer kan vara yngre än, jämnårigt med eller äldre än förövaren. Åldersintervallen som efterfrågats är 0–5 år, 6–11 år, 12–17 år samt 18 år och uppåt. Under enkätkonstruktionen föll frågan om offrens kön bort. Kontaktper-

sonerna har i efterhand fått besvara denna uppgift. Uppgift finns för 80 procent av offren.

Typ av övergrepp

Ett övergrepp har kunnat klassificeras som med eller utan fysisk kontakt. I enkäten har de olika formerna av övergrepp exemplifierats: *med fysisk kontakt, t ex beröring, samlag, försök till samlag; utan fysisk kontakt, t ex blottning, tittande, annat sexuellt ofredande*. I de fall båda svarsalternativen angetts i svaret har den allvarligaste formen registrerats, det vill säga *med fysisk kontakt*.

Våld

Manipulation, hot och våld kan förekomma i samband med övergrepp. Manipulation eller hot kan ha använts på subtila sätt som är svåra för offer att beskriva. Därmed är frågan också svår att besvara för socialsekreterarna.

Insatser

Tre svarsalternativ avseende placering i samhällsvård (familjehem/HVB/§ 12-hem) har erbjudits i enkäten. Dessa redovisas summerade under rubriken *placering*. Öppenvårdsinsats från socialtjänsten redovisas som *annan insats*, och *terapeutiska/behandlande samtal* har förts samman till en kategori. Som regel avses här samtal inom barn- och ungdomspsykiatrisk verksamhet. Här inkluderas även samtal med terapeuter som är specialutbildade på området.

Resultat

Först redovisas utfallet av den första enkäten, förekomsten, samt en skattning av det totala antalet misstänkta unga förövare under år 2000. Härfter presenteras data som gäller de misstänkta förövarna och deras offer samt myndigheternas insatser och övrig handläggning av ärendena.

Hur många unga misstänkta förövare upptäcks och anmäls?

Kommunernas redovisningar

Efter mycket omfattande påminnelser besvarade 285 av 289 kommuner, 99 procent, enkäten. De fyra kommuner som inte svarat har samtliga mindre än 23 000 invånare.

Sammanlagt 216 kommuner, 76 procent, hade någon gång mött problemen. Dessa kommuner representerar geografiskt hela landet och såväl stora som små kommuner. Till exempel har tio kommuner med mindre än 5 100 invånare mött problemen. 19 procent av kommunerna anger att de aldrig stött på dessa problem. De flesta av dessa kommuner är små, har mindre än 12 000 invånare, men två av dem har en befolkning på 30 000–35 000 invånare och en har 90 000–100 000 invånare. Övriga 5 procent vet inte om ärenden av denna typ varit aktuella i kommunen.

Under år 2000 har 148 av 285 kommuner, 52 procent, angett att de handlagt ärenden av denna typ. Tolv kommuner har uteslutits på grund av att det misstänkta övergreppet ägt rum under år 2001.

För landets fyra största kommuner (Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala) ska här göras en specifikation. 60 stadsdels-/kommundelsförvaltningar har tillfrågats. 55 av dessa har svarat och 71 procent har uppgett att de någon gång mött problemen med unga som misstänks ha begått sexuella övergrepp. 29 procent av stadsdelarna i storstäderna har aldrig mött dessa problem.

Om man undantar de fyra största städerna, varierar förekomsten mellan en och sex redovisade ungdomar per kommun. I de fyra storstäderna är förekomsten fem till 14 ungdomar.

De kommuner som stött på problemen uppmanades kommentera sina erfarenheter. Svårigheter och framgångsrika metoder efterfrågades.

Till de 148 kommuner som rapporterat ärenden från år 2000 sändes ytterligare en enkät som rörde data om ungdomarna. Svar inkom från 125 kommuner, 84 procent. Stora ansträngningar har gjorts för att minimera bortfallet, men det blev ändå 16 procent. 39 av dessa svar rörde barn under 12 års ålder. Dessa uteslöts i den fortsatta bearbetningen. 199 ungdomar, 2 flickor och 197 pojkar, i åldrarna 12 till och med 17 år utgör gruppen som fortsättningsvis redovisas och analyseras. Det faktum att flickorna är så få, gör att en könsuppdelad analys inte blir möjlig.

Skattning av antalet misstänkta förövare i åldrarna 12–18 år

Fyra kommuner och fem stadsdelar har inte svarat på den första enkäten. Av dem som svarat på den första enkäten har cirka hälften svarat att de inte har haft något fall under år 2000 eller första halvåret 2001. Två har svarat att de inte vet om de haft något fall. Här antas att de som inte svarat på första enkäten eller svarat ”vet ej” inte haft något fall under 2000. Av de kommuner som svarat på den första enkäten och inte på den andra är det fem som inte har angett ett ungefärligt antal förövare. Här antas att de hade en förövare per kommun.

Utifrån detta resonemang kan antalet misstänkta förövare från 12 till 18 år, aktualiserade under år 2000 och kända av socialtjänsten, skattas till 235. Enligt den tidigare nämnda skattningen (Långström 1999) borde antalet vara 600.

Data om ungdomarna

Nedan redovisas uppgifter om de misstänkta förövarna, offren och de utredningar och insatser som genomförts.

De misstänkta förövarnas bakgrund

Bland totalt 199 misstänkta förövare finns två flickor. I utländska undersökningar har man funnit fler flickor, 5 respektive 9 procent (James och Neil 1996; Fehrenbach 1988).

Tabell 1. Födelseår för unga misstänkta förövare av sexuella övergrepp

Födelseår	Frekvens	Procent
1982	9	4,5
1983	19	9,6
1984	37	18,6
1985	49	24,6
1986	44	22,1
1987	23	11,6
1988	18	9,0
Totalt	199	100,0

Medianålder är 15 år, genomsnittsåldern är 14 år och 9 månader. Andelen unga misstänkta förövare ökar gradvis, med en topp vid 14–16 år, och tycks sedan minska med ökad ålder. Samma tendens finns i uppgifterna från Brottsförebyggande rådet (2001).

Tabell 2. Härkomst för unga förövare misstänkta för sexuella övergrepp

Härkomst	Frekvens	Procent
Svensk	127	64
Utländsk	52	26
vet ej el. ej svar	20	10
Totalt	199	100

26 procent av ungdomarna har utländsk bakgrund. Detta motsvarar gruppens andel i befolkningen (24–25 procent enligt SCB:s befolkningsstatistik 2000).

Tabell 3. Har socialtjänsten tidigare, av andra skäl, känt till ungdomarna?

Känd/ej känd	Frekvens	Procent
Känd på grund av brister i omsorg	27	13,6
Känd på grund av eget beteende	43	21,6
Känd på grund av eget beteende och brister i omsorg	16	8,0
Känd av annat skäl	14	7,0
Ej känd tidigare	99	49,8
Totalt	199	100,0

Hälften av ungdomarna är inte tidigare kända av socialtjänsten. 43 procent är kända på grund av brister i omsorg och/eller på grund av eget beteende.

De misstänkta förövarna och deras offer

Tabell 4. Har mer än ett offer varit utsatt av samma person?

Mer än ett offer?	Frekvens	Procent
Ja	45	23
Nej	110	55
Vet ej el. ej svar	44	22
Totalt	199	100

23 procent av förövarna har utsatt mer än ett offer. Här finns sannolikt ett mörkertal, med tanke på att *vet ej*-svaren är många. Risken för fortsatta övergrepp anses här av flera forskare vara förhöjd.

Endast 13 av förövarna, 7 procent, har utsatt en *grupp av offer* för övergrepp. Det kan t.ex. ha gällt blottning.

Utifrån kommentarer i enkäterna framgår att det för vissa ungdomar rör sig om ett antal övergrepp mot samma offer. Offrets tillgänglighet får stor betydelse för att övergreppen fortsätter. Speciellt i riskzonen är då syskon och andra barn i förövarens närhet.

Tabell 5. Har förövare begått övergrepp tillsammans med andra?

Övergrepp tillsammans med andra?	Frekvens	Procent
Ja	70	35
Nej	95	48
vet ej el. ej svar	34	17
Totalt	199	100

I en tredjedel av fallen uppges mer än en misstänkt förövare ha deltagit i övergreppen.

Tabell 6. Offrens kön

Offrens kön	Frekvens	Procent	Procent*
Flicka	123	61,8	76
Pojke	31	15,6	20
Flicka och pojke	6	3,0	4
Vet ej el. ej svar	39	19,6	-
Totalt	199	100	100

* Procent när offrets kön är känt, *vet ej* och *ej svar* har här uteslutits.

Förövarna har, i de fall där man vet offrets kön, till 76 procent misstänkts för övergrepp på flickor, 20 procent på pojkar. För 4 procent gäller att samma förövare misstänkts ha förgripit sig mot både pojkar och flickor.

Tabell 7. Offrens ålder (n=217)

Offrens ålder	Antal offer	Procent
0–5 år	38	18
6–11 år	66	30
12–17 år	111	51
18 år och äldre	2	<1
Totalt	217	100

I fyra fall är offrets ålder okänd.

I hälften av fallen har misstänkta förövare och offer varit relativt jämnåriga. 21 av förövarna, 11 procent, misstänkts för att ha förgripit sig på barn i olika åldrar.

Fakta om övergreppen

Tabell 8. Relationen mellan offer och förövare

Relation mellan förövare och offer	Frekvens	Procent
Syskon	50	25
Annan släkt	13	7
Bekant	108	54
Förövare okänd för offret	18	9
Vet ej el. ej svar	10	5
Totalt	199	100

I sex fall utgörs offren av syskon och släkting eller bekant; i ett fall av släkting och bekant. I 9 procent av fallen kände offer och den misstänkte inte varandra.

Typ av övergrepp

Tabell 9. Typ av övergrepp

Typ av övergrepp	Frekvens	Procent
Med fysisk kontakt	162	81
Utan fysisk kontakt	29	15
Vet ej el. ej svar	8	4
Totalt	199	100

I över 80 procent av övergreppen har det förekommit fysisk kontakt mellan misstänkt förövare och offer.

Som exempel på övergrepp nämns fullbordade genitala eller anala samlag. Exempel på mildare former av övergrepp är t.ex. sexuell beröring innanför kläderna på offret.

27 misstänkta förövare, 14 procent, har använt *våld* mot sina offer. Antalet "vet ej"-svar är högt, 29 procent.

Tolv misstänkta förövare, sex procent, har varit *placerade i samma familjehem/på samma institution* som sina offer. I en av de refererade studierna (Beckett m. fl. 2000) är en jämförbar uppgift 9 procent. I den ungdomsgrupp som redovisades i GRUF-rapporten (Kjellgren 1998) var 17 procent av offren placerade tillsammans med förövaren.

Socialtjänstens insatser för de misstänkta förövarna

Tabell 10. Har utredning inletts?

Utredning enligt 11 kap. 1 § SoL?	Frekvens	Procent
Ja	154	77
Nej	41	21
Vet ej el. ej svar	4	2
Totalt	199	100

77 procent av ungdomarna har utretts enligt 11 kap. 1 § SoL. För 21 procent har socialnämnden kunnat bedöma *utan* att utreda, att problemen inte är så allvarliga eller att den unge inte är i behov av insatser.

Tabell 11. Insatser för misstänkta förövare

Typ av insats	Frekvens	Procent
Placering i samhällsvård	16	8
Placering och annan insats	40	20
Terapeutiska samtal	51	26
Terapeutiska samtal och annan insats	11	5
Annan insats än placering el. terapeut. samtal	45	23
Ingen insats	35	17
Vet ej el. ej svar	1	<1
Totalt	199	100

Cirka en fjärdedel av ungdomarna har varit föremål för mer än en insats. Knappt en tredjedel har placerats i samhällsvård och lika många har erbjudits terapeutiska samtal. För 17 procent gjordes ingen insats alls.

Polisanmälan på grund av misstanke om sexuellt övergrepp

130 ungdomar av de 199, 65 procent, har polisanmälts på grund av misstanke om sexuellt övergrepp. Polisanmälan kan ha kommit in från socialsekreteraren i samband med utredning, eller gjorts av annan person, t.ex. offrets familj eller anställda inom skola eller barn- och ungdomspsykiatri. När ungdomarna är under 15 år, kan utredning begäras av socialnämnden med stöd av 31 § LUL.

Tabell 12. Förhållandet mellan födelseår och polisanmälan

Födelseår	Polisanmälan	Ej anmälan	Summa
1982	6	3	9
1983	12	7	19
1984	31	6	37
1985	35	14	49
1986	28	16	44
1987	10	13	23
1988	8	10	18
Totalt	130	69	199

Polisanmälningar är vanligast på ungdomar födda 1984 och 1985 och minst vanliga bland de yngsta.

Åtal, LSU-vård och överlämnande till socialtjänsten för vård av åklagare/tingsrätt

För 26 av förövarna har åtal väckts. 25 av ungdomarna har överlämnats till socialtjänsten för vård. Sex av ungdomarna har dömts enligt LSU (lagen om sluten ungdomsvård).

Diskussion

Unga misstänkta förövare

Cirka 200 ungdomar i åldrarna 12–18 som misstänks ha förgripit sig sexuellt har blivit kända för socialtjänsten i Sverige under ett år. Ungdomarna bor runt om i landet, i små och stora kommuner. Det är inte ett storstadsproblem.

Genomsnittsåldern på de misstänkta förövarna är 14 år och 9 månader. Resultatet är jämförbart med andra studier. I den refererade studien av James och Neil är genomsnittsåldern 14,8 år.

Andelen misstänkta förövare minskar i de högre åldrarna. Förgriper sig ungdomarna sexuellt i mindre omfattning med ökad ålder? Hittar de normala utlopp för sin sexualitet? Rätas en sexuell vilshenhet upp? Eller är de skickligare på att förbli oupptäckta?

Långvariga problem?

I vilken utsträckning är då ungdomarna *tidigare kända av socialtjänsten*? I de engelska studierna har man angett om ungdomarna har varit utsatta för skadlig behandling under sin uppväxt. I studien av James och Neil (1996) anges att 61 procent av ungdomarna har varit utsatta för psykisk misshandel eller försummelse som barn. I vårt material är 43 procent av ungdomarna tidigare kända av socialtjänsten på grund av brister i omsorg och/eller avvikande eget beteende. Skillnaden kan spegla att de svenska ungdomarna har en lindrigare problematik, att socialtjänsten inte så ofta har fått kännedom om tidigare missförhållanden eller att problemen tidigare har bagatelliserats.

För en dryg femtedel har *inte* utredning enligt 11 kap. 1 § SoL inletts i samband med misstanken om övergrepp. En utredning ska betraktas som en process för att inhämta information och värdera behov av en insats. Att siffran är så hög är oroväckande.

Offren och de misstänkta övergreppen

På uppgiften om *offrens kön* är det 20 procent bortfall. Övergrepp har anmälts mot flickor till 76 procent, pojkar 20 procent. Samma förövare misstänkts för att ha förgripit sig mot både pojkar och flickor i 4 procent av fallen. Jämför med Becketts m.fl. (2000) studie, där han redovisar 64, 24 respektive 12 procent. James och Neil redovisar 83 procent flickor som offer.

Offrens åldrar: Åldrarna har i enkäten angetts i åldersspann. Någon genomsnittlig ålder kan därför inte beräknas för offren. Knappt 11 procent av ungdomarna misstänks för att ha utsatt offer i flera åldersintervall. 38 offer har varit mellan noll och fem år vid övergreppen. Cirka hälften av offren är 12–17 år, det vill säga någorlunda jämnåriga med de misstänkta förövarna. Den genomsnittliga åldern hos offer i James och Neils undersökning är 9,8 år. En skattning av genomsnittsåldern i vårt material blir ett till två år högre.

Relationen mellan offer och misstänkt förövare, proportionerna syskon/släkt/bekanta är i materialet 25/7/54. Detta är mycket likt utfallet för James och Neil, som visar 23/10/55. I Becketts m. fl. studie är det något fler som är syskon och släkt, 38 procent. Antalet förövare som inte känner sitt offer är lågt, 9 procent. Det kan jämföras med 10 procent i James' och Neils studie. Detta står i kontrast till det resultat som Långström (2000) redovisar, där 43 procent av förövarna utsätter ett okänt offer. Långström har dock en grupp förövare i högre åldrar och med uttalad psykiatrisk problematik.

Övergrepp med fysisk kontakt redovisas i 81 procent av svaren. I begreppet fysisk kontakt inryms en rad olika handlingar som fysiska beröringar, att tvinga offret att fysiskt beröra, att försöka penetrera eller genomföra penetration, analt, genitalt eller oralt. I vissa av enkätsvaren och i kommentarer har exemplifieringar gjorts. En rad mycket allvarliga övergrepp redovisas. I James och Neils studie har 67 procent av övergreppen skett med fysisk kontakt och 33 procent utan fysisk kontakt.

Vi kan konstatera att minst 23 procent av förövarna har förgripit sig på mer än ett offer.

Utifrån kommentarer i enkäterna kan konstateras att det för vissa ungdomar rör sig om ett antal övergrepp mot samma offer. Offrets tillgänglighet får stor betydelse för att övergreppen fortsätter. Speciellt i riskzonen är då syskon och andra barn som lever i förövarens närhet.

Utredningar, åtal

Av de 199 misstänkta förövarna utreddes 77 procent enligt 11 kap. 1 § SoL. Polisanmälan har skett på totalt 65 procent av ungdomarna. 26 av totalt 130 polisanmälda ungdomar blev åtalade. 25 av dessa överlämnades till socialtjänsten för vård. Sex av dessa ungdomar dömdes till LSU-vård.

Socialtjänstens dilemma i dessa ärenden har kommenterats i enkäterna. En kvalitativ undersökning av socialtjänstens handläggning kommer att genomföras. Hur behandlingsinsatser för unga förövare utformas och genomförs kommer att följas upp. Även de rättsliga aspekterna kommer att uppmärksammas i en senare rapport.

Referenser

- Abel, G. & Rouleau, J. (1990). The nature and extent of sexual assault. I Marshall, Laws & Barbaree, *Handbook of Sexual Assault*, Issue, theories and treatment of the offender (s 9–21). New York: Plenum.
- Awad, G.A. & Saunders, E.B. (1991) Male Adolescent Sexual Assaulters: Clinical Observations. *Journal of Interpersonal Violence*, 6:446–460
- Beckett, R.C., Gerhold, C.K.E. & Brown, S. (2000). Emergent Findings of the Adolescent Sex Abuser Project. Paper presented at the Harreveld Meeting Holland, November 2000.
- Brottsförebyggande rådet (2001). Kriminalstatistik.
- Davis, G.E. & Leitenberg, H. (1987). Adolescent sex offenders. *Psychological Bulletin*, 101(3), 417–427.
- Epps, K.J. (1997). *Pointers for Carers* i M.C. Calder, Juveniles and children who sexually abuse, Russell House Publishing Limited.
- Fehrenbach P.A. (1988) Characteristics of female adolescent sexual offenders. *American Journal of Orthopsychiatry*, 58, 148–151
- Freeman–Longo, R.E. (1985). Incidence of self-reported sex crimes among incarcerated rapists and child molesters. Opublicerat manuskript.
- James, A. & Neil, P. (1996) Juvenile sexual offending: One–year period prevalence study within Oxfordshire. *Child Abuse and Neglect*, 29, 477–485;
- Kjellgren, C. (1998). *GRUF II. Unga förövare av sexualbrott – erfarenheter*. Socialförvaltningen, Kristianstad.
- Kjellgren, C. (2000). *Ungdomar som förgriper sig sexuellt*. Socialstyrelsen, expertrapport. Artikelnummer 2000-36-5
- Långström, N. (1999). *Young Sex Offenders*. Avhandling, Karolinska Institutet, Stockholm.
- Långström, N. (2000). *Unga som begår sexbrott – en forskningsöversikt*. Socialstyrelsen, expertrapport. Artikelnummer 2000-36-2
- Marshall, W. Et al (1991). Early onset and deviant sexuality in child molesters. *Journal of Interpersonal Violence*, 6, 323–336.
- National Childrens Home (1992). Report of the Committee of Enquiry into Children and Young People who sexually Abuse Other Children. London, NCH.
- Nyman, A., Risberg, O. & Svensson B. (2001). *Unga förövare*. Rädna barnen, Stockholm.

Richardson, G. et al. (1995). A British Sample of Sexually Abusive Adolescents: Abuser and Abuse Characteristics. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 5:187–208.

Ryan, G. & Lane, S. (1999) *Juvenile Sexual Offending: Causes, Consequences and Corrections*, 2nd Edition, San Francisco: Jossey-Bass

Weinrott, M. R., (1996). *Juvenile Sexual Aggression: A Critical Review*. Centre for the Study of Prevention of Violence

Worling, J.R. & Curwen, T. (2000) Adolescent sexual offender recidivism: success of specialized treatment and implications for risk prediction, *Child Abuse and Neglect*, 7, 965–982